

Русул Л. В.,

аспірантка Науково-дослідного фінансового інституту
Академії фінансового управління Міністерства фінансів України,
асистент кафедри грошового обігу і кредиту
Буковинської державної фінансової академії, м. Чернівці

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано особливості та проблеми оподаткування страхової діяльності в Україні. Охарактеризовано динаміку надходжень податку на прибуток, сплачених страховими компаніями до бюджету за два попередніх податкових періоди (2007–2008 рр.). Досліджено можливість переходу на спрощену систему оподаткування і проблеми страхового ринку в умовах фінансової кризи.

Ключові слова: страховики, страховий ринок, система оподаткування, інвестиційна діяльність, криза, податок на прибуток, страхові послуги, інструмент, податки, валові доходи.

Інтеграція страхового ринку України до міжнародних ринків фінансових послуг потребує підвищення конкурентоспроможності національних страховиків, поетапного запровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та фінансової звітності. З метою захисту національного страхового ринку здійснюватимуться заходи поетапного і зваженого допуску на ринок іноземних страховиків, створюватимуться умови для забезпечення обміну інформацією між Державною комісією з регулювання ринків фінансових послуг України й органами страхового нагляду інших країн про діяльність страховиків, їхніх філій, страхових посередників і страхових груп на підставі багатосторонніх міжурядових угод. Стимулювання розвитку страхового ринку забезпечуватиметься також шляхом удосконалення системи оподаткування страхової діяльності (перестраховання) та застосування податкових стимулів.

Одним з інструментів державного регулювання страхової діяльності є оподаткування, оскільки страхова діяльність — це єдиний сектор української економіки, де компанії зобов'язані відраховувати державі тривідсотковий податок із зібраних страхових премій, тобто зі своїх валових доходів. Тепер страховики підтримують ініціативу Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України про переведення їх на загальну систему оподаткування.

Дослідженню проблеми оподаткування страхової діяльності та шляхів її розв'язання присвячено багато праць вітчизняних науковців, таких як Н. Богута, Д. Фудашкіна, О. Кисельова, які значну увагу приділили аналізу недоліків законодавчої бази щодо оподаткування страхової діяльності, вивченню податкового навантаження на прибуток. Вирішенням цього питання займаються й зарубіжні вчені, зокрема Х. Браун, П. Гінзбург, оскільки у країнах Європейського Союзу питання оподаткування також до кінця не врегульовано. Отже, в умовах фінансової кризи проблема поповнення

бюджету, у тому числі сплата податків страховиками, є надзвичайно актуальною й потребує остаточного розв'язання.

Метою статті є аналіз сучасного стану оподаткування страхової діяльності, дослідження його основних недоліків і проблем, шляхів їх розв'язання. Питання оподаткування страхової діяльності є досить проблематичним. Не вдалось ухвалити спільне рішення, уніфікувати законодавство, що стосується оподаткування, й у країнах ЄС. Отже, це питання вирішується на рівні законодавства певної країни. Страхові компанії не є платниками податку на додану вартість, а сплачують своєрідний податок з обороту, де оподатковуються страхові премії. Досить часто трапляється, що страховики від страхової діяльності можуть отримати збитки, які покриваються переважно за рахунок прибутку, отриманого від інвестиційної діяльності. З огляду на це можна стверджувати, що, по суті, оподатковується інвестиційна діяльність страховика. Більшість своїх активів страховики розміщують на депозитних рахунках у банку, що зумовлює їх залежність від діяльності та конкретного банку.

На нашу думку, доречним було б прийняття нормативного акта щодо інвестиційної діяльності страховиків. Адже зібрані страхові премії, особливо за довгостроковими видами страхування, можуть слугувати потужним джерелом інвестиційних ресурсів в економіку держави, тобто держава могла б брати частину ризику на власну відповідальність, а за це страховики інвестували б частину ресурсів у пріоритетні для неї галузі виробництва. Позитивним може бути створення фонду на зразок того, що існує при страхуванні депозитних вкладів, який гарантував би отримання мінімального прибутку. Держава, особливо в умовах фінансової кризи, повинна подбати про кошти своїх громадян, значна частина яких може перебувати в розпорядженні страхової компанії.

Проаналізуємо динаміку надходження податку на прибуток до бюджету за два попередніх податкових періоди (2007–2008 рр.).

Станом на 1 січня 2009 р. до зведеного бюджету небанківські установи сплатили 1575,9 млн грн, що в 1,7 раза, або на 629,6 млн грн, більше, ніж за відповідний період минулого року (946,3 млн грн), у тому числі страхові компанії – 919,1 млн грн, що на 65,9 % більше, ніж за відповідний період минулого року (554 млн грн), інші фінансові установи – 656,7 млн грн, або на 67,5 % більше, ніж за відповідний період минулого року (392 млн грн), що становить майже 1 % загальних надходжень.

За 2008 р. обсяг надходжень податку на прибуток, сплаченого страховими компаніями до бюджету, збільшився на 65,9 % порівняно з попереднім роком, що свідчить про ріст страхових премій, чистого прибутку й у цілому страхового ринку України. Надходження податку на прибуток по небанківських установах збільшилися порівняно з відповідним періодом минулого року (491,4 млн грн) у 1,7 раза і становлять 830,8 млн грн, або 52,7 % загального обсягу платежів, у тому числі по страхових компаніях – 618 млн грн, або 67,2 %, темп росту – 66,1 % (372 млн грн).

Динаміку сплати податку на прибуток до зведеного бюджету страховими компаніями протягом 2007–2008 рр. зображено на рисунку.

Рисунок. Розмір надходжень податків до бюджету, у тому числі податку на прибуток, за 2008–2009 рр., млн грн

Збудовано за даними Державної податкової служби України.

У таблиці подано інформацію про обсяги сплаченого податку на прибуток страховими компаніями, які лідирують за цим показником за два попередніх податкових періоди.

У 2007 р. найбільше сплатила страхова компанія “ІНГО Україна” – 11 173,29 тис. грн, у 2008 р. – вона вже четверта з сумою 16 443,92 тис. грн. Минулого року лідером зі сплати податку на прибуток була страхова компанія “Провідна” – 32 906,86 тис. грн. Порівняно з попереднім роком ця сума збіль-

Т а б л и ц я

Страхові компанії, які забезпечили найбільші надходження податку на прибуток за 2007–2008 рр., тис. грн

Назва компанії	Сплачено податку на прибуток		Відхилення (+/-) базового періоду
	2007	2008	
ЗАТ СК “Провідна”	7 637,85	32 906,86	25 269,01
ЗАТ СК “Кредо-Класик”	8 404,29	26 957,76	18 553,47
ЗАТ АСК “ІНГО Україна”	11 173,29	16 443,92	5 270,63
ЗАТ СК “АХА Україна”	9 799,19	16 239,92	6 440,73
ВАТ СК “ПЗУ Україна”	5 719,90	11 248,94	5 529,04
ЗАТ УАСК “АСКА”	6 113,64	11 097,77	4 984,13
ЗАТ СК “АІГ Україна”	7 021,42	10 707,81	3 686,39
ЗАТ СК “Догмат-Страхування”	8 757,18	10 057,84	1 300,66

Складено за даними Державної податкової служби України.

шилася на 25 269,01 тис. грн, що свідчить і про значне зростання прибутку. Загалом простежується збільшення надходжень податку на прибуток страховиків до бюджету, що є позитивним для економіки держави. Понад 100 млн грн внесків отримали 22 компанії, або 4,8 % загальної кількості. Сума внесків становить 42,3 % загальної суми, або 4,8 млрд грн.

Податкова віддача від страхової діяльності становить 1,67 %. Такий низький рівень свідчить про системне використання схем мінімізації податкових платежів. Основною схемою є здійснення операцій “псевдоперестраховання”. Із 22 страховиків, які задекларували валові внески на суму понад 100 млн грн, лише 8 компаній демонструють адекватний рівень сплати податків.

Податкові органи перевіряють страхові компанії на підставі побудованої ризик-орієнтованої системи відбору, направленої на виявлення мінімізаторів.

Працівники державної податкової служби встановили наявність так званих податкових ям через страхові компанії, які збанкрутіли, бо перебувають у розшуку. Замовниками цих схем є різноманітні суб'єкти господарювання – від великих промислових підприємств до представників малого бізнесу.

Тому, на нашу думку, на законодавчому рівні потрібно заборонити зменшення суми валових внесків на суму страхових платежів, сплачених за договорами перестраховання з резидентами, та обмежити належність до складу валових витрат платника податку витрат зі страхування, а погашення таких витрат здійснювати за рахунок прибутку підприємства.

З огляду на наведені статистичні дані зазначимо: податки, які надходять до бюджету держави, не є малими, проте можна спрогнозувати, що наступного року їх обсяг значно зменшиться внаслідок впливу фінансової кризи, що призведе й до скорочення кількості страхових компаній (за прогнозами, з 475 до 300 компаній), значних втрат страховики зазнають також через падіння національної грошової одиниці.

Проблема вітчизняних страховиків полягає саме в тому, що наступного року ринок страхування очікує різке падіння обсягів продажу полісів. Так, найоптимістичніше налаштовані учасники ринку сподіваються на 20-відсоткове зростання премій, реалісти прогнозують нульовий приріст, а страховики-песимісти – зменшення обсягів зібраних премій на 25–40 %.

Збір страхових премій впаде. У цілому по ринку цей показник скоротиться на 25 %. Через різкий спад у корпоративному сегменті максимальне зниження спіткає види страхування, які включалися корпораціями до складу соціальних пакетів, передусім добровільного медичного страхування. Цей сегмент ринку зменшиться на 40 %.

Окремі учасники ринку серед головних лузерів називають страхування “закордонних” туристів. Найбільше платежі зменшаться у сфері туристичного страхування – на 30–40 %, адже вони зав'язані на кількості тих, хто виїжджає за кордон. До того ж у кризовий період основні показники туристичної галузі також зменшуються. Тому у зв'язку з прогнозованим зменшенням страхових платежів можна передбачити значне скорочення при-

бутку страхових компаній і як наслідок – зменшення податкових надходжень до бюджету¹.

Наприклад, темпи росту обсягу страхових премій на душу населення в Росії сповільнилися у 2008 р. до 17,6 % порівняно з 24,9 % у 2007 р. Тенденція сповільнення темпів росту цього показника триватиме: у 2009 р. – до 17,1 %; у 2010 р. – до 16,6; у 2011 р. – до 16 %. Причому зросте частка страхових компаній, які перебувають у зоні ризику: у 2008 р. їх частка становила 60 %, до 2020 р. прогнозується збільшення цього показника до 75 %.

В основному вітчизняні страховики сплачують податок на прибуток, джерелом якого є інвестиційна діяльність. Тому оподаткування прибутку, основною частиною якого є інвестиційних прибуток, має бути чітко узгоджено на законодавчому рівні, повинна існувати гнучка система, яка б давала можливість і заохочувала страховиків віддавати частину прибутку державі за рахунок її гарантій.

Доречним була б розробка системи податкових пільг для страхових компаній, які отримують основну частину інвестиційного прибутку від інвестування у пріоритетні галузі, обрані державою. Це, з одного боку, стимулювало б страхові компанії, з другого – розвивало економіку, адже рівень розвитку страхового ринку залежить від економічного стану держави.

Методики оподаткування доходів страховиків, які використовуються в Україні й у країнах ЄС, дуже різняться. У країнах ЄС оподатковуються прибутки, отримані страховою компанією від страхової діяльності в цілому, без поділу діяльності на таку, що належить до страхової діяльності, й таку, що належить до іншої діяльності. Додатково ще застосовується податок на валові премії без зменшення валових премій на кошти, передані в перестраховання.

В Україні чинна система оподаткування передбачає звільнення від сплати податку на прибуток за загальною ставкою страхової діяльності та оподаткування суми отриманих страхових премій, зменшених на суму перестраховання, у розмірі 3 %. По суті, використовується податок на інвестиційні доходи страховика і встановлено податок на частину страхових премій².

Наслідками такого підходу є використання страхових компаній для оптимізації оподаткування й на практиці це призводить до незначного податкового навантаження на страховий бізнес. Деякі економісти вважають, що розв'язати проблему можна шляхом переведення оподаткування страхової діяльності на загальну систему оподаткування. При цьому слід врахувати моменти, які даватимуть змогу страховикам ухилитися від оподаткування. Передусім це стосується визначення складових об'єкта оподаткування.

Із метою недопущення втрат бюджету при переведенні страховиків на загальну систему обкладання податком на прибуток передбачено запровадження на два податкових роки змішаної системи оподаткування (тобто збереження нинішньої бази оподаткування страхової діяльності податком

¹ Електронний ресурс. – Режим доступу: www.forinsurer.com.

² Про оподаткування прибутку підприємств : закон України від 22.05.1997 № 283/97-ВР (зі змінами та доповненнями).

з премій разом з оподаткуванням прибутку від страхової та фінансової діяльності).

Потреба застосування змішаної системи оподаткування зумовлена такими чинниками:

- по-перше, з метою недопущення втрат бюджету вирішення питання вибору порядку оподаткування доходів (прибутків) страхових компаній повинно ґрунтуватися на порівнянні стану надходжень податку на доходи (прибуток) страховиків за чинним на сьогодні порядком та надходжень цього податку за загальною системою оподаткування;
- по-друге, за відсутності розробленої та адаптованої до українських умов системи регулювання страхової діяльності, визначеності понять, термінів, процедур тощо, запровадження оподаткованого прибутку від страхової діяльності без альтернативного податку зі страхових премій створить непрозору систему, оскільки основну частину валових витрат становитимуть страхові виплати й витрати на формування страхових резервів, які підлягають контролю з боку органів державної податкової служби³.

У свою чергу, змішана система оподаткування прибутку й валових доходів страховика як авансових поквартальних платежів з правом заліку за податком на прибуток від страхової діяльності за результатами року дасть змогу зберегти існуючу тенденцію зростання надходжень з податку на доходи (прибуток) страховиків до бюджету, істотно скоротити обсяги податкової оптимізації, дасть поштовх для розвитку класичного страхування, яке є постачальником інвестиційних ресурсів на потреби розвитку економіки.

Отже, за два роки планується напрацювати аналітичний матеріал, який дасть можливість визначити більш прогресивну систему оподаткування для страхового ринку з метою активізації інвестицій у страхову галузь і наповнення бюджету.

Слід також зазначити, що останнім часом спостерігається тенденція до прийняття вітчизняними страховими компаніями у страхування ризиків нерезидентів, у зв'язку з чим можливі виплати страхових відшкодувань страхувальникам-нерезидентам, які не є доходом з джерелом походження з України й не підлягають обкладанню податком на доходи нерезидентів. За відсутності нормативно-правового регулювання процедури підтвердження настання страхових випадків за межами України страхові виплати можуть використовуватися як механізм відпливу капіталу з України. Тому варто передбачити порядок оподаткування страхових виплат на користь нерезидентів⁴.

³ Поляченко В. Законодавчі шляхи удосконалення податкового режиму діяльності фінансових установ / В. Поляченко // Фінансовий ринок України. – 2008. – № 7–8. – С. 22–23.

⁴ Фудашкін Д. Актуальні проблеми оподаткування у фінансовому секторі / Д. Фудашкін // Фінансовий ринок України. – 2008. – № 7–8. – С. 19–21.

Існуюча система оподаткування споживачів страхових продуктів, у тому числі послуг зі страхування життя, практично не стимулює використання населенням послуг страхового ринку. Тому необхідно розглянути питання перенесення витрат, у повному чи фіксованому розмірі, пов'язаних з особистим страхуванням, яке здійснюється як населенням, так і роботодавцями.

Досвід країн ЄС показує, що, незважаючи на досить високий рівень розвитку ринку страхування життя й розуміння населенням необхідності укладення договорів страхування, механізми розвитку страхування життя в цих країнах встановлено законом.

У деяких європейських країнах із оподаткованої бази фізичної чи юридичної особи (роботодавця) можуть виключатися такі види витрат:

- страхові внески, які виплачуються за договором, що передбачає виплати довічних анuitетів, і за договором, укладеним роботодавцем на користь робітників;
- страхові внески, що виплачуються за індивідуальним договором анuitету, при страхуванні від нещасних випадків, страхуванні здоров'я, якщо річний прибуток страхувальників менший від раніше встановленої суми чи встановленого ліміту витрат із страхування, який буде відніматися від оподаткованого прибутку;
- страхові внески, які виплачуються за договором індивідуального страхування життя, страхування здоров'я та від нещасних випадків.

Сьогодні незаперечним фактом залишається прибутковість страхового бізнесу. За даними Держфінпослуг України, зареєстровано 475 страхових компаній. Щорічний ріст вітчизняного страхового ринку нині оцінюється на 23–25 %, тоді як у країнах ЄС цей показник становить 2–3 %, що свідчить про великий потенціал ринку страхових послуг України.

За допомогою страхування ще досить значна сума коштів перетікає за кордон з метою ухилення від сплати податків, створюються своєрідні оптимізаційні схеми відмивання грошей. У подальшому ці кошти можуть потрапити до нашої країни у вигляді інвестицій.

Проектом стратегії розвитку фінансового сектору України до 2015 року щодо розвитку страхового ринку передбачено запровадити стимулюючу податкову політику для розвитку особистого страхування, довгострокового страхування життя, у тому числі інвестиційного, участі страховиків у системі недержавного пенсійного забезпечення, обов'язкового медичного страхування шляхом віднесення частки внесків із цих видів страхування на валові витрати юридичних осіб та удосконалення оподаткування доходів фізичних осіб; внести зміни до законодавства щодо поступового переведення страхування з режиму оподаткування валових доходів від страхової діяльності на режим оподаткування прибутку⁵.

Таким чином, швидке розв'язання проблеми оподаткування страхової діяльності має важливе значення не лише для розвитку ринку страхових послуг, а й для держави в цілому, особливо якщо взяти до уваги обсяги спла-

⁵ Проект стратегії розвитку фінансового сектору України до 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.forinsurer.com.

чених податків страховиками та їх ріст. Потрібно остаточно уніфікувати відмінності у законодавствах України та Європейського Союзу, з урахуванням особливостей розвитку національної економіки. Цей процес є досить тривалим, тож потребує прийняття ефективних і водночас зважених рішень. Перехід на загальну систему оподаткування не буде легким для страхових компаній, але це неминуче.

Страховий бізнес має стати одним з інструментів підвищення інвестиційної привабливості країни шляхом використання вільно зарезервованих коштів, та без належного нормативного забезпечення цього не досягти. Оподаткування інвестиційного прибутку має бути чітко узгоджено на законодавчому рівні, повинна існувати гнучка система, яка б заохочувала страховиків віддавати частину прибутку державі за рахунок її гарантій.

Основною метою страхового співтовариства є формування повноцінної, стійкої національної страхової галузі, здатної стати важливим інструментом захисту економічних інтересів держави та її громадян. Державна політика повинна базуватися на зміцненні ринкових засад функціонування шляхом удосконалення нормативно-правової бази, враховуючи оподаткування, та запровадження міжнародних стандартів державного регулювання.